

Det grønne BNP i økologisk økonomisk perspektiv

Danmarks grønne nationalprodukt

Artiklen præsenterer et kritisk perspektiv på det grønne BNP med afsæt i økologisk økonomi. Det grønne BNP lanceres som et forsøg på at fremme bevidstheden om miljøproblemerne og forbedre grundlaget for politiske beslutninger. Men indikatoren er problematisk, fordi det er et monetært mål, og fordi det afspejler et nationalistisk perspektiv. Mar-

kedspriser udgør ikke et godt beslutningsgrundlag, fordi de er baseret på ulighed og skæve magtforhold. Heller ikke værdisætning af miljøgoder på linje med forbrugsgoder bidrager til klarhed om de beslutninger, der skal træffes. I stedet er der brug for et sæt af biofysiske og sociale indikatorer, der kan fremme ansvarlighed og retfærdighed.

Behov for indikatorer

For at kunne orientere os, træffe beslutninger og handle har vi brug for at skabe mening i den kaotiske verden, der omgiver os. Det gælder ikke mindst politikere og administratorer, der prøver at holde styr på samfundets økonomiske udvikling. Til det formål er det nødvendigt at kondensere og systematisere information om omgivelserne, sådan som det f.eks. gøres gennem brugen af indikatorer. Indikatorer afspejler ikke bare omgivelserne mere eller mindre rammende, men bidrager også til at forme dem gennem de reaktioner, de giver anledning til. Da indikatorerne nødvendigvis må baseres på simplificering og udeladelse, kan brugen af dem føre til overraskende og uønskede resultater (Scott, 2008; Lehtonen, 2015). Det gælder også brugen af BNP indikatoren, der har en central placering i den offentlige debat og fungerer som en vigtig målvariabel i politik. BNP tolkes som et udtryk for, om det går godt eller skidt i dansk økonomi som helhed, men indikatoren er også genstand for meget kritik, og det diskuteres, om tiden er kommet til at ændre, supplere, afskaffe eller erstatte den med andre indikatorer. Det grønne BNP er et af de bud, der er fremkommet i debatten. I denne artikel vil jeg med afsæt i et økologisk økonomisk perspektiv diskutere, om det grønne BNP er et godt bud på en nyttig indikator. Først præsenteres grundideerne i økologisk økonomi, dernæst den historiske baggrund for BNP, kritikken af indikatoren og forslagene til alternative indikatorer. På den baggrund diskuteres det aktuelle forslag til et grønt BNP, og der sluttet af med et kort bud på en anden tilgang.

Økologisk økonomi

Ideerne bag økologisk økonomi har en lang historie med rødder i bl.a. formuleringen af termodynamikken i midten af 1800-tallet, men feltet blev først etableret formelt i slutningen af 1980'erne i et samarbejde mellem forskere fra forskellige fagområder som økologi, energistudier og økonomi. Siden har for-

INGE RØPKE

Professor emerita,
Institut for Bæredygtighed og
Planlægning,
Aalborg Universitet,
ir@plan.aau.dk

skellige forskningsprogrammer udviklet sig inden for feltet, der også rummer en række kontroverser. Mit kondenserede bud på, hvad der udgør det centrale fællesgods, tager afsæt i den grundlæggende forestilling, at menneskers økonomiske aktiviteter altid også er indfældet i naturen. Mennesket er en dyreart, der ligesom andre arter opretholder livet gennem at skaffe sig energi fra omgivelserne og samtidig aktivt omformer disse omgivelser. Økologiske økonomer mener, at de naturmæssige aspekter af de økonomiske aktiviteter bør være centrale i økonomisk teori. Særlig vigtig er forståelsen af menneskets energihistorie, fordi den har stor betydning for perspektivet på vores aktuelle udfordringer. Historien kan groft opdeles i tre faser baseret på de dominerende energikilder. I jæger-samler samfund var biomassen den eneste energikilde, i de før-industrielle landbrugssamfund tilføjes vand- og vindkraft, og med industrialiseringen tilføjes yderligere de fossile energikilder. Fossil energi har uovertrufne egenskaber med kemisk bundet energi og stor energitæthed, der sammen med de tilknyttede teknologier sikrer enorm vækst i arbejdsproduktiviteten i både industri og landbrug. Fossil energi muliggør kraftig befolkningsvækst og bidrager til den stigende materielle levestandard for dele af verdens befolkning.

Økologiske økonomer mener, at de naturmæssige aspekter af de økonomiske aktiviteter bør være centrale i økonomisk teori

Da klimaproblemet nu betyder, at de fossile brændsler hurtigst muligt bør afvikles, står mennesket over for en fjerde fase i energihistorien. Det er en enorm udfordring, fordi de fossile brændsler fortsat udgør op mod 80 pct. af det globale energiforbrug, og biomasse, der af hensyn til bl.a. biodiversitet helst ikke skal bruges til energiformål, udgør omkring 10 pct. Transformation af energisystemet og alle de andre forsyningssystemer, som energisystemet spiller sammen med, trækker på mange forskellige naturressourcer og støder ind i flere andre planetære grænser. Dertil kommer, at den globale befolkning er blevet meget stor og fortsat vokser og dermed gør udfordringen endnu større. Man kan komme et stykke ad vejen med teknologisk udvikling, men økologiske økonomer er skeptiske overfor, hvor langt man kan komme. Materialestrømme og arealbeslaglæggelse har allerede for længst overskredet de grænser, der er forenelige med rimelige levevilkår for mennesker og mange andre levende væsener på længere sigt.

I en verden med biofysiske grænser for de økonomiske aktiviteter kan fattigdomsproblemer ikke løses med fortsat materiel vækst. Økologiske økonomer mener, at det kalder på en etisk fordring om at dele de tilgængelige ressourcer, inkl. den resterende del af kulstofbudgettet, på en retfærdig måde. Da danskerne er blandt de rigeste i verden, gør en retfærdighedsbetragtning udfordringen med bæredygtig omstilling væsentlig større, end den ellers ville være. Det indebærer en begrænsning af det materielle forbrug og sætter dermed også den interne fordeling på dagsordenen. Hvis ikke begrænsningerne især rammer de bedst stillede, kan urimeligheden føre til "gule veste".

Ud over dette fællesgods vil jeg tilføje et perspektiv, der er centralt for den retning, der ofte kaldes socio-økologisk økonomi, som jeg selv tilslutter mig. Det drejer sig om, at priser ikke er et godt udtryk for, hvad noget er værd, og at priser derfor ikke bør danne grundlag for at træffe politiske beslutninger. Argumentet er, at priser dannes på baggrund af omstændigheder præget af stor ulighed og skæve magtforhold. Når vi f.eks. kan købe elektronik, tøj og meget andet til lave priser, er det baseret på, at råvarerne udvindes under højst problematiske forhold, og at arbejderne i produktionen får meget lave lønninger. Vores rigdom og andres fattigdom er to sider af samme sag. Når forskellige opgørelser viser, at vi i Danmark kan gennemføre omstillingen af energisystemet med forholdsvis beskedne omkostninger, hviler det på en forudsætning om fortsat stor ulighed og uretfærdige priser. I stedet for at træffe politiske beslutninger på baggrund af priser foreslår socio-økologiske økonomer, at man i stedet tager afsæt i en kombination af biofysiske og velfærdsmæssige målsætninger og diskuterer, hvordan de skal afvejes. Processen kan understøttes af multikriterieanalyser og deliberative metoder.

 Den socio-økologiske økonomi peger på, at priser ikke er et godt udtryk for, hvad noget er værd, og at priser derfor ikke bør danne grundlag for at træffe politiske beslutninger

BNPs historie

Systematiske forsøg på at måle økonomien som helhed går tilbage til behovet for at vurdere skattegrundlaget for britisk krigsførsel i slutningen af 1600-tallet, mens de mere aktuelle definitioner af nationalindkomsten udspringer af den økonomiske depression i 1930'erne og anden verdenskrig (Coyle, 2015). Selvom centrale bidragsydere som Kuznets var optaget af at udforme et mål for national økonomisk velfærd, blev det perspektiv overhalet af krigsforberedelser. Det afgørende blev at måle økonomiens potentiale for krigsproduktion og samtidig undgå, at statens udgifter til krig og andre formål kom til at fremstå som reduktion af nationalindkomsten. Efter krigen blev tilgangen institutionaliseret med FNs udarbejdelse af standarder for opgørelsen af nationalregnskabet.

Da BNP blev udformet, var der et klart fokus på opgørelsen som et middel til at opnå målet om at vinde krigen. I den geopolitiske situation efter krigen var det perspektiv fortsat relevant, men det udviklede sig mere i retning af konkurrence mellem systemer: Hvilket system kunne bedst sikre genopbygning, stigende materiel levestandard og fuld beskæftigelse? Det bidrog til, at BNP skiftede status fra at være et middel til at blive en indikator for en målsætning, ligesom skiftet blev understøttet af BNPs placering i centrum af de nye makroøkonomiske modeller. Den lange vækstperiode frem til 1970'erne cementerede forestillingen om, at stigende BNP var vejen til både øget privatforbrug og bedre offentlig velfærd, mens svigtende vækst indebar kriser. Trods det bevidste fravalg af at udvikle en velfærdsindikator blev BNP netop det.

Kritikken af BNP

Indikatorer bliver som regel til i samspil med aktuelle politiske og sociale dagsordener. Efter anden verdenskrig fulgte flere, delvis overlappende bølger af indikatorudvikling – sociale, miljømæssige, performance management og bæredygtighedsindikatorer (Lehtonen, 2015). Blandt de mange indikatorer fremstår BNP som usædvanlig stærk gennem den effektive institutionalisering og integrationen i et forståelsesmæssigt paradigme omkring ønskeligheden af økonomisk vækst.

I offentlig debat fremstår BNP ofte som en uproblematisk og ukontroversiel indikator. Men konstruktionen er fyldt med komplekse problemstillinger. Hvordan skal prisindeks konstrueres? Hvordan håndteres kvalitetsforbedringer? Hvordan håndteres gratisydelse på nettet? Og blandt de særlig underholdende problemstillinger, hvor lobbyvirksomhed har spillet en stor rolle for omstrukturering af BNP: Er den finansielle sektor produktiv (Coyle, 2015; Christophers, 2011)?

BNP måler den årlige værditilvækst i den formelle økonomi og dermed også de årlige indkomster i form af løn, renter og profit. Det kan give et nogenlunde dækkende billede af aktivitetsniveauet i den formelle økonomi. Men er det godt eller skidt, når dette aktivitetsniveau øges? Det afhænger selvfølgelig bl.a. af, hvad aktiviteterne består i og frembringer, og hvilke omkostninger der er ved at udføre dem. Hvad koster det for miljø (begrebet omfatter også klima i det følgende), arbejdsmiljø, andre lande, fremtidige generationer, sociale strukturer, fordeling osv.; hvem vinder, og hvem taber? Tilhængere af ideologien om markedssystemets kvaliteter vil argumentere for, at markederne som hovedregel sørger for, at ressourcerne bruges der, hvor de giver mest værdi, og at vækst derfor i princippet er godt. Kritikere vil omvendt fremhæve, at de økonomiske aktiviteter er baseret på historiske og aktuelle magtforhold og på ulige fordeling, der på ingen måde sikrer, at vækst er godt.

Uanset ideologisk perspektiv er der dog efterhånden udbredt enighed om, at BNP ikke er nogen god velfærdsindikator (Stiglitz o.a., 2009; van den Bergh, 2009). Litteraturen er omfattende, og problemerne er mange, f.eks.:

- Store dele af den uformelle økonomi regnes ikke med, selvom den har stor betydning for velfærd.
- Der skelnes ikke mellem indtægter og omkostninger (fordele og ulemper). Det betyder f.eks., at en bilulykke øger BNP.
- Miljøskadelig produktion tæller positivt, mens skaderne ikke trækkes fra. Der trækkes heller ikke noget fra, når produktionen reducerer landets mængde af naturressourcer.
- Fordeling har ingen betydning: om indkomststigninger går til rige eller fattige, er ligegyldigt.

- Over et vist niveau for BNP pr. indbygger kan der ikke registreres stigende velfærd i empiriske studier.

Ifølge van den Bergh (2009) kan man se BNP som en alvorlig informationsfejl. Når man politisk fokuserer på BNP, kommer man til at prioritere indkomstvækst højere end miljømæssige og sociale mål, der er afgørende for velfærd og ofte i konflikt med indkomstvækst.

Alternative indikatorer

Motiveret af den omfattende kritik af BNP som velfærdsindikator er der udviklet en del forslag til alternative mål. Flere tager afsæt i BNP og korrigerer målet ved at lægge til og trække fra for at tage højde for nogle af de klassiske kritikpunkter. Daly og Cobbs (1989) Index for Sustainable Economic Welfare, ISEW, er et af de mere kendte eksempler på den metode og videreføres i arbejdet med Genuine Progress Indicator, GPI, hvor der foretages mere end tyve korrektioner af BNP (Kubiszewski o.a., 2013; Costanza o.a., 2014). I modsætning til mange andre mål inddrages betydningen af indkomstfordelingen, så velfærdsforbedringen af en ekstra krone regnes for at være større for fattige end for rige. De empiriske resultater for beregninger i rige lande viser typisk, at GPI følger med BNP op, om end lidt langsommere, frem til engang i 1970'erne, hvorefter BNP fortsætter stigningen, mens GPI stagnerer eller ligefrem falder lidt. Det grønne BNP tager også afsæt i BNP, men her sigter korrektionerne udelukkende på at inddrage forhold knyttet til miljø og naturressourcer.

Begrebet ægte opsparing er i familie med de mål, der korrigerer BNP. Men her rettes fokus mod ændringer i beholdningen af samfundsmæssige ressourcer i løbet af et år. Tankegangen er, at et samfunds produktionsmuligheder og dermed velfærd afhænger af de ressourcer, der er til rådighed i form af traditionel fysisk og finansiel kapital, human- og videnskapital, naturkapital samt social kapital. Desuden antages det, at de forskellige former for kapital kan erstatte hinanden. Da det ikke er muligt at opgøre beholdningsstørrelserne, beregnes i stedet ændringerne over året målt i penge, så man får et mål for den samlede opsparing. I en dansk sammenhæng udførte Det Økonomiske Råd (DØR) i 1998 en første beregning af ægte opsparing, senere fulgt op i 2012 og 2017.

En anden metode består i at konstruere en velfærdsindikator som et sammensat indeks, der sammenvejer indikatorer for forskellige aspekter af velfærd. Sådanne indekser er ikke opgjort i penge. Det mest kendte eksempel er FNs Human Development Index, der sammenvejer indikatorer som BNP pr. person, forventet levealder og omfanget af uddannelse, mens miljøforhold er udeladt. Et mere miljøorienteret eksempel er Happy Planet Index, der søger at illustrere forholdet mellem velfærd og miljømæssig påvirkning. En helt tredje metode baserer sig på subjektive mål for velfærd. Her gennemføres undersøgelser af, hvor tilfredse folk er inden for forskellige domæner. Sådanne undersøgelser bruges nogle gange alene, andre gange som input til sammensatte indekser som f.eks. Happy Planet Index.

Kritikken af BNP behøvede egentlig ikke at nødvendiggøre denne udvikling af alternative indikatorer. Når BNP er et dårligt mål for velfærd og bidrager til skadelige beslutninger, ville det være enklere simpelthen at gå væk fra at bruge BNP som målvariabel. Det udelukker ikke fortsat opgørelse af nationalregnskabet og brugen af BNP som modelvariabel i makroøkonomiske modeller (van den Bergh, 2009). Behovet for en alternativ målvariabel motiveres gerne med den pointe, at det bliver meget svært at fortrænge vækst i BNP som den centrale velfærdsindikator, hvis der ikke sættes noget andet i stedet (van den Bergh, 2022).

Det grønne BNP

Beregningen af det grønne BNP ligger i forlængelse af DØRs tidligere opgørelser af ægte opsparing, selvom der nu er fokus på strømstørrelser, som også indeholder det miljøkorrigerede forbrug, og ikke kun på opsparing, der er ændringer i beholdningsstørrelser. Desuden inddrages værdien af biodiversitet, der ikke tidligere blev anset for muligt at beregne, i både forbrug og opsparing, ligesom nye data og metoder også er taget i anvendelse på andre områder.

Den væsentligste ændring ligger imidlertid i formidlingen af resultaterne. I 2012 lagde DØR vægt på at formidle det budskab, at dansk økonomi er bæredygtig, fordi nationalformuen fortsat stiger (Whitta-Jacobsen o.a., 2012). Forringelserne af naturkapitalen mere end opvejes af væksten i den menneskeskabte kapital og det stigende uddannelsesniveau. DØR gjorde opmærksom på, at der trods alt er grænser for substitutionsmulighederne, og at der er noget kritisk naturkapital, der skal passes på, men de holdt fast i det overordnede budskab om bæredygtighed. I 2017 giver DØR udtryk for lidt mere usikkerhed, men konklusionen er fortsat, "at fremtidsudsigterne for danskernes velfærd er bedre nu, end de var for en generation siden" (Svarer o.a., 2017). Samtidig blev rapporterne om klima og økosystemer stadig mere alarmerende. Den naturvidenskabelige forskning pegede på helt andre fremtidsudsigter end DØR. Det har nok påvirket formidlingen af det grønne BNP. Ganske vist når også studiet af det grønne BNP frem til, at nationalformuen øges: Den miljøkorrigerede nettoopsparing opgøres til 197 mia. kr. i 2020 (2023 priser). Men formidlingen fremhæver i stedet, at det miljøkorrigerede BNP er 306 mia. kr., eller næsten 14 pct., lavere end det konventionelle BNP. Der er altså væsentlige miljømæssige omkostninger ved vores produktion og forbrug, og de har været nogenlunde konstante i absolutte tal fra 1990 til 2019, men er steget en del i 2020. Desuden fremhæves det, at Danmarks samlede naturkapital er blevet forringet fra 1990 til 2020, mens den samtidige forøgelse af den menneskeskabte kapital ikke nævnes.

Det grønne BNP kan ikke ses som et bud på en alternativ velfærdsindikator, da det kun inddrager et udsnit af de væsentligste kritikpunkter over for det traditionelle BNP. Det er heller ikke et godt bud på at dreje fokus væk fra BNP, der fortsat er udgangspunktet. Spørgsmålet er, hvad det grønne BNP så kan

bruges til? Skiftet i formidlingsstrategi lægger op til, at det grønne BNP kan bruges som såkaldt "advocacy indicator", altså et forsøg på at fremme bevidstheden om miljøproblemerne og forstærke kravet om, at der bør gøres noget ved dem. Selvom der er eksempler på denne brug, tvivler jeg på effekten. I den sammenhæng tror jeg mere på billedrige begreber som økologiske fodaftryk – hvis alle levede som danskerne, ville der være brug for godt fire jordkloder – eller fotoserier af den døde havbund. Det grønne BNP er også blevet lanceret som et bidrag til at forbedre grundlaget for politiske beslutninger, hvor miljøgoder skal afvejes både i forhold til hinanden og over for materielle goder. Ud fra et økologisk økonomisk perspektiv må det imidlertid frarådes, at indikatoren bruges på den måde. Jeg vil begrænse mig til at fremhæve to kritikpunkter. For det første forestillingen om, at det giver mening at lægge så meget vægt på et monetært mål, og for det andet det nationalistiske perspektiv.

➤➤ **Grundlæggende er det grønne BNP baseret på den tankegang, at "miljøgoder" som et stabilt klima, velfungerende økosystemer, rent vand og ren luft er goder, der kan forstås og værdisættes på linje med alle mulige andre goder, der kan købes i supermarkedet**

Som nævnt i afsnittet om økologisk økonomi er der stor skepsis over for at træffe politiske beslutninger på baggrund af priser, der er baseret på stor ulighed og skæve magtforhold. Bestræbelserne på at værdisætte miljøgoder i opgørelsen af det grønne BNP går ud på at efterligne markedspriser så meget som muligt. Dermed fastholdes det, at også indflydelsen på beslutninger om miljø skal være knyttet ens evne til at betale. Hvis grupper med beskedne midler skulle ønske at bevare biodiversiteten, kan det ønske ikke afspejle sig i værdien, når betalingsvillighed er afgørende. I nogle værdisætningsmetoder vægtes svarene, så grundlaget bliver mere demokratisk, end det ville være på et marked. Men grundlæggende er det grønne BNP baseret på den tankegang, at "miljøgoder" som et stabilt klima, velfungerende økosystemer, rent vand og ren luft er goder, der kan forstås og værdisættes på linje med alle mulige andre goder, der kan købes i supermarkedet. For at gøre miljøgoderne håndterbare for værdisætning bliver der fokuseret på "mindre ændringer i" klima, biodiversitet, vandmiljø osv., som "forbrugerne" bedre kan afveje i forhold til andre "forbrugsgoder". Dette perspektiv er blevet kritiseret af socio-økologiske økonomer som Spash (2008), der sammenfatter en række synspunkter og argumenter i artiklen *How much is that ecosystem in the window? The one with the bio-diverse trail*. Eksempelvis at beslutninger om biodiversitet bør baseres på viden, refleksion og debat og ikke på individuelle præferencer og monetære mål. Det grønne BNP tager derimod afsæt i et forsøg på at værdisætte befolkningens præferencer for at bevare truede arter og når frem til, at værdien af at sikre en arts overlevelse er 30 kr. pr. husstand. Beregningen er kompleks og baseret på anerkendte metoder, men for mig at se er værdisæt-

ningsstudierne svært gennemskuelig elastik i metermål, der på ingen måde indfanger betydningen af velfungerende økosystemer i fremtiden.

I forbindelse med omkostningerne ved klimaskader hviler det grønne BNP på ekspertvurderinger, men kvaliteten af beregningerne er ligeså tvivlsom. Eksperterne har vurderet nutidsværdien af globale omkostninger ved skader som følge af klimaforandringer, dvs. alt fra ødelagt infrastruktur og mindre landbrugsproduktion til klimaflygtninge og forringet sundhed. Resultaterne, der mest har karakter af orakelsvar, er baseret på anerkendt elastik i metermål, hvor valget af diskonteringsraten bare er en detalje blandt mange. Middelværdien af deres vidt spredte udsagn udgør så prisen pr. ton udledt CO₂, 377 kr. i 2020.

Målingen af ressourcerenten i forbindelse med olie- og gasreserver har lidt mere fast grund, men også her hviler beregningerne på diskonteringsraten og på orakelevner til at forudse fremtiden. I det hele taget kan det grønne BNP ses som eksempel på et skred i, hvad statistik kan komme til at bestå af. Statistik forudsætter konventioner, der kan være kontroversielle, og data må "masseres" for at få dem til at passe sammen i nationalregnskab og input-output tabeller. Men det bliver mere vidtgående, når man inddrager forventninger til fremtiden og værdisætningsøvelser baseret på betalingsvilje o.lign. som grundlag for statistik. Man trækker nogle metoder fra cost-benefit analyser på mikroniveau ind i statistik på makroniveau. Socio-økologiske økonomer er skeptiske over for metoderne, både når de anvendes til beslutninger på mikroniveau, og når de bidrager til at gøre statistik mere uigennemskuelig. Det traditionelle argument for værdisætningsøvelserne er, at der under alle omstændigheder foretages prioriteringer, og at der dermed implicit sættes priser på miljøgoderne. Derfor anses det for bedre eksplícit at tilskrive goderne værdi målt i penge, hvis man vil forsvare dem, fordi penge anses for det eneste sprog, politikerne forstår. Efter min opfattelse er metoderne ikke en hjælp til at træffe politiske beslutninger, men snarere et røgslør over problemstillingerne. En kombination af naturvidenskabelige og etiske argumenter vil være langt mere ærlig og effektiv.

 Det grønne BNP har et nationalistisk perspektiv. Der er fokus på at måle, hvordan danskernes velfærd påvirkes af klima og miljø – ikke på, hvordan danskernes produktion og forbrug påvirker det globale klima og miljø

Det andet argument for ikke at anvende det grønne BNP som grundlag for politiske beslutninger knytter sig til det nationalistiske perspektiv. Dette er tydeligt i forbindelse med opgørelsen af ægte opsparing, fordi fokus her er på nationalformuen: Bæredygtighed drejer sig om, at danskerne kan give en mindst ligeså stor formue videre til deres efterkommere, som de modtog, og dermed sikre mindst de samme levevilkår fremover. Om denne nationalformue så er opnået ved at udnytte folk i andre lande eller skade deres fremtidige

levestandard, det indgår ikke i dette begreb for bæredygtighed (en gentagelse af min kritik af DØRs rapport fra 1998 i (Røpke, 1999; 2000)). Det grønne BNP har samme nationalistiske perspektiv. Der er fokus på at måle, hvordan danskernes velfærd påvirkes af klima og miljø – ikke på, hvordan danskernes produktion og forbrug påvirker det globale klima og miljø. Hvis man styrer efter at øge det grønne BNP, trækker det ikke fra, hvis det fører til miljøforringelser andre steder, f.eks. regnskovsfældning knyttet til import af soja eller udbygning af vedvarende energi på basis af mineraludvinding i andre lande. Tilgangen er parallel til den, der ligger til grund for det internationale klimasamarbejde, hvor hvert land er ansvarlig for udledninger fra eget territorium, men den aftale afspejler netop de rige landes interesser. Det grønne BNP er fortsat en appel til den nationale egoisme.

Indikatorer for ansvar og retfærdighed

Vi har brug for indikatorer til at kondensere og systematisere information om omgivelserne. Valget af indikatorer er vigtigt, fordi de bidrager til at forme omgivelserne gennem de reaktioner, de giver anledning til. Gode indikatorer skal hjælpe os med at forstå verden og understøtte handlinger, der er konsistente med et narrativ omkring, hvad vi gerne vil fremme (Kovacic og Giampietro, 2015). Fortællingen i økologisk økonomi er, at vi har overskredet væsentlige biofysiske grænser lokalt og globalt, at vi hurtigst muligt skal reducere vores biofysiske aftryk, og at vi samtidig skal fordele goderne mere retfærdigt. Den fortælling kalder først og fremmest på indikatorer for ansvar og retfærdighed.

For at holde styr på miljøproblemer er der brug for et meget stort antal specifikke indikatorer, men ærindet her er at diskutere, om der kan findes relevante indikatorer på makroplan, der kan sige noget om, hvorvidt økonomien som helhed bevæger sig i den rigtige retning. Efter min opfattelse giver det ikke mening at konstruere et sammenvejet indeks, fordi det bliver for uigennemskueligt. I stedet vil jeg pege på et lille antal indikatorer, der belyser forskellige komplementære aspekter af, hvor meget økonomien “fylder” i biosfæren, målt i biofysiske termer:

- Drivhusgasudledninger og det resterende budget for kulstofudledninger.
- Det samlede energiforbrug, der har betydning for størrelsen af den udfordring, omstillingen af energisystemet står overfor.
- Human Appropriation of Net Primary Production, HANPP, for at få fokus på arealanvendelsens betydning for biodiversitet.
- Et par udvalgte mål fra materialestrømsanalyserne, f.eks. indenlandsk anvendelses råstofækvivalent, RMC, fordi mange miljøproblemer udspringer af den omfattende flytten rundt på materialer.

På alle områder gælder det, at det er relevant både at belyse effekterne af landets produktion og effekterne af det nationale forbrug. På den måde synlig-

gøres, at vi har ansvar for både produktion og forbrug. Også her er der tråde til gamle synspunkter fra Røpke (2000), men datagrundlaget er nu betydeligt bedre end dengang. Der er også kommet interessante bidrag om indikatorer, f.eks. (BIO Intelligence Service, Institute for Social Ecology and Sustainable Europe Research Institute, 2012).

Hvis danskerne gør det til en målsætning at reducere de forbrugsbaserede miljøeffekter væsentligt, kan det ses som et bidrag til en mere retfærdig global fordeling såvel som et bidrag til bedre vilkår for fremtidige generationer. De politikker, der kan muliggøre en sådan udvikling gennem en begrænsning af det materielle forbrug, kan lettere gøres legitime, hvis den interne fordeling af indkomster og formuer bliver mere ligelig. Det kan ses som en supplerende grund til, at større intern lighed er en vigtig social målsætning. Wilkinson og Pickett (2010) redegør for nogle af de mange andre grunde. Ligesom på miljøområdet omfatter også det sociale område et utal af problemer, der er brug for at holde øje med. Igen er spørgsmålet, om der ud over en målsætning om større lighed kan findes indikatorer, som er særlig væsentlige på makroplan. Måske kan der findes en eller nogle få relevante indikatorer for opfyldelse af basale behov og sikring af adgang for alle til de væsentligste ydelser (sundhed, uddannelse).

Ud over miljømæssige og sociale målsætninger vil jeg tilføje en enkelt makroøkonomisk indikator, der er vigtig at holde øje med, nemlig betalingsbalancen. Både længerevarende overskud og underskud kan være problematiske – underskuddet for den nationale selvstændighed, overskuddet for andre landes selvstændighed.

Når der er et lille sæt af indikatorer på makroplan og ikke bare en enkelt overordnet målsætning som vækst i BNP, så bliver det enklere at komme væk fra forsimplede forestillinger om, hvad der er den rigtige politik. Det gør det også lettere at skabe plads til de systemiske overvejelser, der er helt nødvendige for bæredygtig omstilling af forsyningsystemer og fordeling. Politik indebærer altid komplekse afvejninger, som det er bedre at diskutere end at overlade til økonomernes prissætningsøvelser.

Referencer

- BIO Intelligence Service, Institute for Social Ecology and Sustainable Europe Research Institute (2012), *Assessment of resource efficiency indicators and targets. Final report prepared for the European Commission, DG Environment*. European Commission, DG Environment.
- Christophers, Brett (2011), "Making finance productive", *Economy and Society*, 40(1): 112-40.
- Costanza, Robert, I. Kubiszewski, E. Giovannini, H. Lovins, J. McGlade, K.E. Pickett, K.V. Ragnarsdóttir, D. Roberts, R. De Vogli og R. Wilkinson (2014), "Time to leave GDP behind", *Nature*, 505: 283-5.
- Coyle, Diane (2015), *GDP: A Brief but Affectionate History. Revised and expanded edition*, Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Daly, Herman E. og John B. Cobb (1989), *For the Common Good. Redirecting the Economy towards Community, the Environment and a Sustainable Future*, Boston: Beacon Press.
- Kovacic, Zora og Mario Giampietro (2015), "Beyond 'beyond GDP indicators': The need for reflexivity in science for governance", *Ecological Complexity*, 21: 53-61.
- Kubiszewski, Ida, R. Costanza, C. Franco, P. Lawn, J. Talberth, T. Jackson og C. Aylmer (2013), "Beyond GDP:

- Measuring and achieving global genuine progress”, *Ecological Economics*, 93: 57-68.
- Lehtonen, Markku (2015), “Indicators: tools for informing, monitoring or controlling?” i Andrew J. Jordan og John R. Turnpenny, red., *The Tools of Policy Formulation. Actors, Capacities, Venues and Effects*, Cheltenham, UK: Edward Elgar, pp. 76-99.
- Røpke, Inge (2000), ”Om ‘at regne i natur’”, i Naturrådet, red., *Dansk naturpolitik - i bæredygtighedens perspektiv, Temarapport nr. 2*, København: Naturrådet, pp. 186-99.
- Røpke, Inge (1999), ”Bæredygtig økonomi II”, *National-økonomisk Tidsskrift*, 137(1): 126-8.
- Scott, James C. (2008), *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*, New Haven, CT: Yale University Press.
- Spash, Clive L. (2008), ”How much is that ecosystem in the window? The one with the bio-diverse trail”, *Environmental Values*, 17(2): 259-84.
- Stiglitz, Joseph E., Amartya Sen og Jean-Paul Fitoussi (2009), *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, www.stiglitz-sen-fitoussi.fr
- Svarer, Michael, C. Dalgaard, L.G. Hansen og T. Tranæs (2017), ”Bæredygtig? Naturen har gode tider til gode”, *Politiken*, 9. juli.
- van den Bergh, Jeroen C.J.M. (2009), ”The GDP paradox”, *Journal of Economic Psychology*, 30(2): 117-35.
- van den Bergh, Jeroen C.J.M. (2022), ”A procedure for globally institutionalizing a ‘beyond-GDP’ metric”, *Ecological Economics*, 192: 107257.
- Whitta-Jacobsen, Hans Jørgen, C.T. Kreiner, M. Rosholm og E.S. Amundsen (2012), ”Vi er bæredygtige”, *Information*, 20. april.
- Wilkinson, Richard og Kate Pickett (2010), *The Spirit Level. Why Equality is Better for Everyone*, London: Penguin Books.